

кого басейну – найбільш розвиненої частини Англійського королівства, та самого Лондону, призвели до втрати ним опори в столиці та столичному регіоні, чим пояснюється блискавичне захоплення міста повсталими лордами. В самих його діях нечужані помилки і неймовірна інтуїція змінювали одне одного з бентежною швидкістю. Він був здатний на надлюдське терпіння та хитрощі, й одночасно на дурниці. Перед нами одна з найбільш суперечливих особистостей, яка будь-коли з'являлась на авансцені всесвітньої історії.

Отже, ми дійшли висновків, що Ричард II, безсумнівно, мав власну політичну концепцію побудови влади, що набула вираження в його внутрішньо- та зовнішньополітичних зверненнях. Вбачається можливим виділити чотири основні елементи цієї концепції: централізаторська політика, фінансова стабілізація, відновлення авторитету англійської корони, зосередження всієї влади в руках монарха. Своє втілення вони знайшли в створенні нової придворної «партії», орієнтації на західні та північні регіони королівства, політиці умирогворення у війні з Францією, двох ірландських експедицій, та були підсилені ідеологічною пропагандою з використанням візуальної символіки. Не дивлячись на фатальний кінець, Ричард II досяг таких висот політичної влади, яких не досягав жоден з його попередників на англійському троні.

1. Шекспир У. Ричард II / Пер. с англ. // Полное собрание сочинений: в 14 т. – Т. 1. – М., 1992.
2. Barron C.V. *The Art of Kingship: Richard II, 1377–1399* // *History Today*. – Vol. 35. – Is. 6. – 1985 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.historytoday.com.
3. Hallam H. *View of the state of Europe during the Middle Ages*. – Vol. 3. – London, 1860.
4. Wallon H. *Richard II: Episode de la rivalite de la France e de l'Angleterre*. – Vol. 1–2. – Paris, 1864.
5. Steel A. *Richard II*. – Cambridge, 1941.
6. Saul N. *Richard II*. – Yale, 1997.
7. Goodman A., Gillespie J. *Richard II: The Art of Kingship*. – Oxford, 2003.
8. Fildes K. *The Baronage in the Reign of Richard II, 1377–1399*. – Sheffild, 2009.
9. Крусман В.Е. *На заре англійського гуманізму. Англійські кореспонденти перших італійських гуманістів в ближайшій своїй обстановке*. – Одеса, 1915.
10. *Extracts from the Rolls of Parliament // Chronicles of the revolution 1397–1400. The reign of Richard II.* / Ed. by C. Given-Wilson. – Manchester; New York, 1993.
11. *Extracts from the Rolls of Parliament // Illustrations of Chaucer's England* / Ed. by D. Hughes. – London, 1919.
12. *A Chronicle of the Kings of England. From the Time of the Romans Government, unto the death of King James* / By sir Richard Baker. – London, 1684.
13. *The Chronica Maiora of Thomas Walsingham, 1376–1422* / Transl. by D. Preest. – London, 2005.
14. *Chronicon Adae de Usk (1377–1404)* / Ed. by E. Thompson. – London, 1876.
15. *Short Kirkstall Chronicle // Chronicles of the revolution...*
16. *Treason et Mort // Chronicles of the revolution...*
17. Черчилль У.С. *Рождение Британии*. – Смоленск, 2007.
18. Saul N. *Richard II and the Crisis of Authority* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk>.
19. Репина Л.П. *Сословие горожан и феодальное государство в Англии XIV века*. – М., 1979.
20. *The New Cambridge Medieval History*. – Vol. 6: 1300–1415 / D. Abulafia, M. Brett, S. Keynes and other. – Cambridge, 2008.
21. *Vita Ricardi Secundi // Chronicles of the revolution...*
22. *Continuatio Eulogii // Chronicles of the revolution...*
23. *Annales Ricardi II // Illustrations of Chaucer's England*.
24. Петрушевский Д.М. *Великая Хартия Вольностей и конституционная борьба в английском обществе во второй половине XIII в. с приложением латинского и русско-го текста Великой Хартии и др. документов*. – М., 1918.

Chepizenko V.V. The dubious art of kingship: Richard the II (the 1389th–1399th). The article is devoted to the historical testimonial of Richard the II (the 1389th–1399th). The author focuses on the confrontation between the king, the barons and the Parliament. The main point of the issue is the Richard's conception of authority.

Key words: Pichard II, baronial opposition, king's «party», Lancastrian revolution

О. М. Скрипник

ПЕРША ОПІУМНА ВІЙНА: ПОЧАТОК ЗАНЕПАДУ МОГУТНОСТІ ІМПЕРІЇ ЦИН

Досліджено історію військового протистояння між Китаєм та Англією в 1840–1842 рр., відоме як Перша опіумна війна. Визначено основні причини виникнення конфлікту між країнами. З'ясовано особливості англійської контрабандної торгівлі опіумом в Китаї та наслідки протистояння для Китаю.

Ключові слова: Китай, Опіумна війна, Лін Цзесюй, Ч. Еліот, Цин, маньчжури, Гуанчжоу

Новий час в історії Китаю розпочався з утворенням могутньої Імперії Цин, що проіснувала з 1644 до 1911 рр. Це була найбільша (територіально) і найпотужніша держава в Азії. Маньчжурська династія Цин упродовж багатьох років була непереможною і величною, адже їй вдалося приєднати такі території, як Монголія, Тибет, Джунгарське ханство, Кашгарія, й утримувати все це населення в покорі. Проте, Перша опіумна війна фактично зруйнувала той «світ», в якому жили китайці, показавши, що у світі є інші –набагато сильніші та потужніші у військовому плані держави. Ця війна стала початком кінця могутності Імперії Цин, чим і зумовлена мета цієї статті. В історіографії аналіз цієї теми частково присутній у працях Р. Крюгера [1], А. Бутакова [2], Л. Симоновської [3], О. Непоміна [4] та ін., але і надалі актуальним залишається всебічне дослідження проблеми, адже в українській історіографії її наукового осмислення майже немає.

Якщо говорити про основні причини названої війни, то потрібно згадати, що в 1757 р. китайський імператор Айсінггоро Хунлі, який правив під ім'ям-гаслом Цяньлун (непохитне і славетне) здійснив фактичне «закриття» країни від зовнішнього світу. Здійснюючи політику на ізоляцію країни від небажаних зовнішніх впливів, він заборонив в'їзд до імперії приватним іноземцям, обмежив і суворо регламентував обсяг і ціни в караванній торгівлі, й, нарешті, «закрив» майже всі порти, через які велася торгівля з європейськими державами. Єдиним відкритим портом, через який можна було вести торгівлю з Китаєм, був Гуанчжоу (Кантон), але навіть тут європейцям заборонялося поселятися, вивчати китайську мову, а вести торгівлю вони могли лише за посередництва місцевої державно-приватної купецької гільдії «Гунхан», яка мала монополне право на зносини з заморськими купцями. Також відкритим був порт Макао, але він фактично належав португальцям, які за перебування там платили китайському імператору орендну плату.

В «ізоляції» країни династія Цин убачала єдиний засіб порятунку від небезпечної колоніальної експансії західноєвропейських протестантсько-католицьких колонізаторів. Втім, це закриття мало неоднозначні наслідки, адже, поряд зі збереженням своїх традицій, так званого «свого світу», вони були дезінформовані щодо зовнішніх подій, вважаючи свою країну – Піднебесну – наймогутнішою у світі, що своєю чергою призвело до поразки Імперії в Першій опіумній війні.

Щодо опіуму, то китайці ще з VIII ст. використовували його, передусім для лікування, але в XVI ст. португальські та іспанські торговці привезли до Китаю тютюн, внаслідок чого паління досить швидко

поширилося серед китаїців [5]. Поступово все більше китайського населення почало курити опіум і ця шкідлива звичка стала проблемою загальнодержавного значення, адже не лише пересічні особи курили опіум, а й чиновники, міністри і навіть представники імператорської родини. Офіційно в Китаї курити опіум було заборонено, а з 1729 р. був заборонений і ввіз опіуму до країни, дозволялося лише ввозити 200 ящиків на рік для медичних потреб. Проте Англійську Ост-Індську компанію це не задовольняло, оскільки наприкінці XVIII ст. Англія та її колонії все більше економічно починали залежати від китайських товарів, насамперед чаю. Фактично з країни йшов масовий витік срібла, адже Китай в Англії нічого не хотів купувати, продовжуючи політику «ізоляції» [6, 113]. Таким чином, представники Ост-Індської компанії знайшли потрібний товар для Китаю – опіум, але ввозився він незаконно, контрабандно.

Загроза втрати запасів срібла, посилення корупції серед чиновників, моральної та фізичної деградації серед офіцерів під дією наркотику, змушувала уряд посилити антиопіумну політику. У 1822–1834 рр. видано 5 законів, якими імператор Мянньнін (Даогуан) безуспішно намагався зупинити зростання імпорту наркотиків та опіумокуріння. Ціна на цей товар постійно зростала, адже до неї входили всі витрати, пов'язані з хабарями. 1835 р. купівля опіуму обійшлася населенню Китаю в 72 млн. ляннів, це приблизно вдвітьєро перевищувало річну вартість всього легального імпорту англійців в Гуанчжоу, всемеро – виручку від усього експорту Китаю за рік і вдвічі – податкові надходження в центральну казну Пекіну. Загальний витік срібла з Гуанчжоу з 1829 до 1840 рр. майже на 49 млн. дол. перевищив надходження цього металу в Китай. До 1830 р. ввіз срібла з Індії, Англії та США в Китай перевищував його вивіз із Гуанчжоу, але потім настав переломний момент – із Китаю стало більше вивозитись срібла ніж надходити [4, 383].

Це пояснювалося тим, що до контрабандної торгівлі опіумом втягувалося все більше торговельного капіталу внутрішніх провінцій. Їх представники створювали таємні склади для зберігання та транспортування опіуму. Торгівля ним й опіумокуріння поступово поширювалися в інших провінціях Китаю, адже з Гуанчжоу наркотик доставляли в порти Фуцзяни, Чжецзяна, Цзянсу, Шаньдуна а також в Тяньцзинь та на Ляодун. До кінця 1830-х рр. ця звичка заповонила практично всю територію Китаю, адже так звані «опіумні контори» з'являлися не лише в містах, а й у селах. Значна частина бюрократії теж пристрасилася до цього заняття, а за оцінкою сучасників, наркоманами стали від 10 до 20 % столичних і 20–30 % провінційних чиновників [4, 384].

Таким чином, контрабандна торгівля опіумом та опіумокуріння стали величезною проблемою Китаю. По-перше, з країни йшов масовий витік срібла, що загрожувало економіці країни, а по-друге – англійська торгівля зумовила різке зростання наркоманії серед її населення, особливо в південних провінціях, що дестабілізувало ситуацію. Тому китайський уряд, на чолі з імператором, шукали шляхи вирішення цієї складної ситуації. Борцями проти опіуму в Китаї стали так звані «справжні» конфуціанці, які від початку бачили в опіумі загрозу моральним і економічним засадам традиційного суспільства. Очолив це угруповання Лінь Цзесюя – намісник Хугуан, а також столичний чиновник Хуан Цзюецзи, історик Вей Юань, вчений і поет Гун Цзичжень, які наполягали на введенні смертної кари за продаж і куріння «заморської отрути». Саме так вони прагнули вберегти маньчжурську династію від опіумної біди. Щодо самого імператора, то Мянньнін, отримавши

в 1838 р. тривожне повідомлення Хуан Цзюецзи, видав наказ, згідно з яким, намісники і військові губернатори провінцій, порадившись зі своїми підлеглими, мали представити двору ділові рекомендації щодо вирішення «опіумної» проблеми [4, 387].

При дворі імператора було представлено три варіанта вирішення кризової ситуації. Більшість чиновників країни, на чолі з Му Чжаньє, виступили проти будь-якого втручання в ситуацію. Чиновник Сюй Найцзі запропонував легалізувати ввіз опіуму та створити умови для власного виробництва наркотику. Основна проблема, на його думку, полягала у витісненні іноземного товару та ліквідації дефіциту зовнішньої торгівлі, а щодо наркоманії, то він запропонував заборонити опіумокуріння лише чиновникам і солдатам. Проте, частина китайської еліти не бажала миритися з опіумною торгівлею. Більше ого, прихильники непримиримої боротьби з опіумом примусили імператора звільнити Сюй Найцзі з посади, щоб таким чином попередити всіх інших прихильників опіумокуріння [6, 121].

Поступово імператор Мянньнін прийняв позицію Лінь Цзесюя, який був автором найбільш дієвої програми боротьби з опіумом, вважаючи, що держава має жорстоко боротися з контрабандою та корупцією. Тому в 1838 р. імператор направив його як свого уповноваженого до Гуанчжоу. Лінь Цзесюя здобув бездоганну репутацію борця з опіумом, адже заборонив його поширення в провінціях Хубей і Хунань. За свою діяльність він навіть отримав прізвисько «Блакитне небо», тому що казав: «Тут буде чисто і без плям, як на безхмарному небі» [7, 37]. 1839 р. він звернувся з вимогою до Британського уряду, негайно зупинити згубне розповсюдження опіуму в Китаї. Він навіть написав листа до королеви Вікторії, зазначивши: «Піднебесна справедлива до всіх. Ніхто не постраждає якщо буде допомагати підтримувати порядок та приносити користь собі. Наш імператор бажає миру і благоденства як своїй, так й іншим країнам. Він, як і всі у цьому світі, дорожить життям і ненавидить те, що ставить під загрозу життя інших. Піднебесна турбується про добро людей» [7, 39]. Цим листом він прагнув показати могутність свого імператора та довести британському уряду, що Китай спроможний боротися з опіумною бідомою. Також лист вказував на аморальність цієї торгівлі. Чиновник наполегливо вимагав конфіскації всього опіуму і смертної кари для наркотогонців: «Слід викорчувати вирощувану там ядовиту отруту і посяти хліб, а тих, хто наважиться знову займатися виробництвом опіуму, суворо карати» [6, 123]. Однак з боку англійської королеви не було жодних дій.

Прибувши до Гуанчжоу, Лінь Цзесюя передусім вимагав, щоб головний інспектор англійської торгівлі в Китаї – капітан Чарльз Еліот прибув у Кантон для пояснень, а головним чином для припинення торгівлі опіумом. Потім він оголосив Ч. Еліота й усіх англійських купців полоненими до тих пір, поки весь опіум не буде виданий китайській владі. Незважаючи на пояснення капітана, що англійські купці, які чесно торгують, не можуть бути відповідальні за дії співвітчизників, котрі займаються контрабандою, комісар наполягав на видачі опіуму. Вся китайська прислуга, яка знаходилася на службі в англійських купців, мала, за наказом Лінь Цзесюя, покинути своїх господарів. За таких скрутних обставин, не маючи інструкцій від уряду, Ч. Еліот поступився вимогам Лінь Цзесюя, частково з бажання врятувати вантаж чаю, закуплений англійськими купцями. Для їх звільнення він зажадав від усіх британських підданих видачі опіуму, з обіцяною, що уряд виплатить їм усі збитки. Завдяки такій поступ-

ливості, весь збір чаю 1839 р. міг бути вивезений до Англії, а купці отримали свободу [2, 6].

В результаті, 1839 р. конфіскували 20 тис. ящиків і тюків контрабандного опіуму (майже 1,5 тис. т), за який китайська влада пообіцяла компенсацію чаєм – по 3 кг за ящик. Зданий англійцями наркотик був привселюдно знищений у спеціальних ставках, заповнених водою та вапном. Лінь Цзесюй вважав, що «варвари дуже налякані», тому змусив іноземних купців підписати зобов'язання, що вони більше не будуть продавати опіум. Також було оголошено, що порушення цих зобов'язань карається смертною карою. Це означало фактичний перехід англійців під китайську юрисдикцію, що суперечило принципам британської колоніальної політики [1, 453]. Інцидент з опіумом був використаний як привід до початку війни, адже англійці вже давно бажали відкрити китайські порти для своїх товарів.

Після знищення опіуму, Ч. Еліот не йшов на жодні поступки, заборонивши капітанам суден підписуватися щодо відмови вести торгівлю опіумом, а сам вийшов на територію португальської колонії Аомень. На протязі всієї осені 1839 р. британські торговельні фірми, пов'язані з китайським ринком, вимагали від англійського уряду негайного втручання у відносини між англійськими торговцями та Китаєм [6, 123]. Слід зауважити, що цинський богдыхан також був готовий до протистояння, вважаючи себе непереможним правителем. Військовий конфлікт був неминучим.

Черговим приводом стала бійка на півострові Цзюлун між англійськими матросами та місцевими китайцями 7 липня 1839 р., в якій був убитий китаєць. Сторони не змогли вирішити хто буде судити вбивцю, після чого китайська влада оголосила бойкот всім англійцям і англійським товарам на території Китаю. В листопаді 1839 р. розпочалися зіткнення на морі між англійськими кораблями та китайськими військовими силами [3, 190].

Китайський імператор вирішив, що настав час раз і назавжди позбавитися англійців, а Лінь Цзесюй запевняв його, що зробити це буде не важко. Проте, він недооцінив потужність і кораблів з паровими двигунами, які були в складі англійського флоту, і ефективність легких пістольних рушниць, якими була забезпечена британська піхота. На озброєнні китайської армії знаходилися старовинні рушниця й артилерія. Також китайці мали використати майстрів бойових мистецтв, які могли знаходитися під водою більше десяти годин, для того щоб прорубувати діри у ворожому судні [1, 454].

Загроза втратити китайський ринок змусила британську владу направити на початку 1840 р. у район конфлікту свої війська і вже в червні розпочала агресію проти Китаю. На першому етапі (серпень 1840 – лютий 1841 рр.) війна не оголошувалася, військові дії поєднувалися з підкупом чиновників, дипломатичним і силовим тиском. Центральна влада Китаю також не оголошувала війну [6, 127]. У червні 1840 р. англійська ескадра блокувала Гуанчжоу, потім Сяминь (Амой), частина суден рухалася вздовж берега на північ, намагаючись захопити й інші порти. Вже в липні англійці захопили місто Дінхай, де вчинили небачені звірства та грабіж. Після взяття Дінхая, імператор звільнив Лінь Цзесюя з посади та відправив у заслання в Синьцзянь, а в Гуанчжоу направив прихильника капітуляції Ци Шаня, який погодився прийняти англійські вимоги, зокрема скасував усі обмеження на торгівлю опіумом в Китаї. 20 січня 1841 р. Ци Шань підписав так звану Чунаньбейську конвенцію, прийнявши всі умови Ч. Еліота. Проте, імператор Міньнін відмовився прийняти ці домовленості, вважаючи їх ганебними, і наказав заареш-

тувати Ци Шаня та конфіскувати всі його багатства [3, 190]. Внаслідок цього бойові дії відновилися.

У лютому британські війська взяли штурмом порт Хумень, а за місяць племінник імператора Ішань розпочав наступ на англійців, який закінчився поразкою китайського флоту. В цей же час з Англії була відправлена нова ескадра з десантними військами, під командуванням дипломата і генерала Г. Поттінджера. Вже у серпні 1841 р. вона штурмом взяла форти о. Гулансюй у Сяменя [4, 392]. Новий британський представник діяв, відповідно до інструкції Г. Пальмстрона, за якою воєнні дії переносилися на р. Янцзи. 3 серпня 1841 – до травня 1842 рр. військові дії велися на території провінцій Фуцзянь і Чжецзянь [6, 131]. У вересні англійці взяли архіпелаг Чжоушань, у жовтні – міста Чженхай і Нінбо, а в січні 1841 р. – окупували та пограбували Гуанчжоу, після чого Міньнін, нарешті, офіційно оголосив війну Британії і навіть закликав населення до народного опору [4, 392]. Слід зауважити, що військові дії супроводжувалися особливою жорстокістю з обох сторін, а дії англійських військ викликали навіть осуд європейської спільноти.

Весною 1842 р., змінивши керівництво провінцій і перекинувши підкріплення, китайці розпочали наступ на супротивника, але знову зазнали поразки. 15 березня англійський флот почав підніматися вгору по Янцзи, з боями були захоплені міста Чжапу, Усун і Шанхай. Вирішальний бій відбувся 21 липня за м. Чженцзянь, який прикривав Нанкін. Відчайдушний опір і загибель усіх захисників фортеці, разом із родинами, не врятували китайців від поразки, внаслідок чого розпочалися мирні переговори. 8 серпня у «другу» столицю Китаю – Нанкін прибули представники центрального уряду Ци Ін та І Лібу, які розпочали мирні переговори. 29 серпня 1842 р. на борту англійського військового корабля «Корнуеллс» був підписаний мирний договір, який увійшов в історію під назвою Нанкінський. Згідно з ним, англійські купці отримали право вільної торгівлі в п'яти портах (Гуанчжоу, Сямень, Фучжоу, Нінбо і Шанхай), Сянган (Гонконг) переходив у «вічне користування» Англії, Китай мав виплатити вартість, спаленого 1839 р., опіуму, скасовувалась фірма Гунхан, англійські товари звільнялись від мита. Вже 8 жовтня 1843 р. були підписані додаткові Хуменьські статті, за якими права й повноваження англійців у Китаї значно розширилися [6, 132].

Таким чином, Перша опіумна війна довела неспроможність Цинської імперії захистити державу від європейських зазіхань. Військове оснащення та військова організація британців були набагато досконаліші, ніж китайські. Маючи за кількістю більшу армію та воюючи на власній території, імперія не встояла під натиском британського флоту. Нанкінський мирний договір поклав початок занепаду Імперії Цин, адже й інші колоніальні держави почали зазіхати на її суверенітет, нав'язуючи їй такі ж нерівноправні договори. Крім цього, проти маньчжурської династії Цин повстало китайське населення, з метою її повалення. Нанкінський же мир став першим, але далеко не останнім нерівноправним договором Китаю із західними країнами.

1. Крюгер Р. *Китай. Історія країни*. – М.: СПб., 2008.
2. Бутаков А., Тизенгаузен А. *Опиумные войны. Обзор войн европейцев против Китая в 1840–1842, 1856–1858, 1859 и 1860 гг.* – М., 2002.
3. Симоновская Л.В. *История Китая с древнейших времен до наших дней*. – М., 1974.
4. Непомнин О.Е. *История Китая. Эпоха Цин. XVII – начало XX в.* – М., 2005.
5. *Perdue P. The First Opium War. The Anglo-Chinese War of*

1839–1842 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ocw.mit.edu>.

6. Дацьшин В.Г. *Новая история Китая: Учеб. пос. – Благовещенск, 2004.*
7. Hanes W., Sanello F. *Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another.* – Naperville, 2002.

Skrynyk O.M. First Opium War: beginning of Qing Empire power decline. In the article is researched the history of the military confrontation between China and Britain in the 1840th – 1842th, namely the First Opium War. The main causes of conflict between the two countries are defined. The features of the English opium smuggling into China and the consequences of the conflict for China.

Key words: China, the Opium War, Lin Zexy, Charles Eliot, Qing Dynasty, Manchus, Guangzhou

О. Б. Лоштун

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У США (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті проаналізовані особливості благодійної діяльності в США кінця ХІХ – початку ХХ ст. Визначені джерела благодійності: релігія, ідея взаємодопомоги, демократичні принципи громадянського суспільства, індивідуалізм та обмежена влада уряду. Зроблено висновок, що відомі американські філантропи вважали благодійність безглуздою й аморальною, якщо вона не виправляла, а лише маскувала становище бідних і знедолених людей.

Ключові слова: благодійність, філантропія, «позолочена епоха», Е. Карнегі, Дж. Рокфеллер, США

Благодійність в усі періоди існування людства була невід’ємною частиною життя людей, складною людською дією, мотивація якої зумовлювалася різноманітними факторами. Соціокультурні зміни людства стимулюють пошуки у минулому нових відповідей на важливі питання сучасності. Увагу сучасних дослідників привертають добродійність і меценатство як суспільно-корисні дії. Історичний аспект дослідження благодійності у США кінця ХІХ ст., по-перше, дозволить виявити закономірності складання і розвитку відносин між тими, хто здійснював допомогу, творив благі справи і тими, хто її приймав; по-друге, допоможе з’ясувати певні фактори розвитку благодійності, зокрема розкрити роль особистості американського мецената того часу. Саме через призму історії добродійності та меценатства проступає еволюція соціально-економічного та культурного статусу найвідоміших покровителів культури та мистецтва, їх роль та місце в системі загальносвітової культури, можливим стає розкриття мотивів благодійної діяльності та духовного єства благодійника.

Сьогодні дослідження благодійності становить об’єкт багатьох наукових дисциплін: філософії, етики, соціології, психології, юриспруденції, історії. Узагальнюючи вивчений матеріал, можна виділити наступне. В радянський період не існувало інтересу до вивчення благодійної діяльності як свого часу та країни, так і попередніх епох та іноземних країн. Тлумачні словники й енциклопедії, якщо і згадували таке явище, як благодійність, то давали їй негативну оцінку або розглядали філантропію як «пережиток старого суспільства». На підтвердження наведемо такий приклад: «Благодійність – це один із засобів буржуазії маскувати свій паразитизм... і принизлива допомога бідним, з метою відволікання їх від класової боротьби» [1, 419]. Висвітлення питань філантропії значною мірою залежало від ідеологічних та політичних настанов в країні.

В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. благодійна діяльність розглядається як соціальний феномен. Об’єктом цих досліджень виступає сутність благодійності як соціокультурного явища та соціального інституту (О. Єсіна, Л. Жукова, А. Петрова, А. Свердлов). Ва-

гомою можна назвати монографію М. Лосського «Умови абсолютного добра», в якій наводиться думка, що більшість вчинків, зокрема й благодійних, здійснюються людиною безкорисно, без будь-якого мотиву, особистісного інтересу чи вигоди. Значну наукову цінність мають і роботи Р. Апресяна («Дилеми благодійності», «Філантропія: милостиня або соціальна інженерія»), які надають методологічну основу для дослідження благодійності. В них розглядаються поняття «благодійність» (філантропія) і ситуації вияву благодійної діяльності. Основна думка автора цих робіт полягає в тому, що «філантропія спрямована на загальне благо». Крім цього, проаналізував критику на адресу філантропії, розглянувши типові аргументи, які висували проти благодійності [2].

Важливим внеском у вивчення проблеми благодійності є також монографія В. Прохорова «Российское предпринимательское благотворение: неизвестные страницы ХІХ – начала ХХ вв.», один із розділів якої присвячений соціальним вишкам благодійності. Зосередивши основну увагу на сутнісних соціально-історичних критеріях добродійності, автор дійшов висновку, що визначальним соціальним критерієм благодійної діяльності є наявність суспільно корисної мети. У сучасній науці ця діяльність розглядається як проблема духовної та соціально-психологічної мотивації, що засвідчують праці М. Гавліна, А. Глаголева, Л. Душацького, А. Свердлової, Ю. Тазьміна та ін. Розглядаючи її мотиви, вчені зауважують, що в більшості випадків діяли одночасно як егоїстичні, так і альтруїстичні мотиви.

Тема ж благодійної діяльності у США стала пріоритетною з кінця 1980-х рр. Дослідники розглядають її з позицій християнської (протестантської) концепції допомоги [3], як сферу духовних спонукань людини [4; 5], як некомерційну діяльність, спрямовану на подання допомоги тому, хто потребує [6] й як форму реалізації підприємницьких талантів [7]. Отже, історіографія благодійної діяльності нараховує чимало студій від фундаментальних – до публіцистичних виступів у періодиці. Однак досі не отримала належного вивчення тема становлення благодійної діяльності у США кінця ХІХ ст., як і ролі перших американських філантропів.

Кожна історична епоха формує власні базові цінності, моральні пріоритети й ієрархію. Крім того, кожна людина унікальна поєднанням інтелектуальних, моральних і соціальних якостей. При цьому її внутрішній світ динамічний, тому впродовж усього життя відбувається зміна ціннісних диспозицій, життєвих цілей і поведінкових стереотипів. Так, у США основними джерелами благодійної діяльності є релігія, ідея взаємодопомоги, демократичні принципи громадянського суспільства у визнанні децентралізованих та плюралістичних підходів до вирішення проблеми, в індивідуалізмі та в обмеженій владі уряду.

Очевидно, першим широко відомим тут актом благодійної діяльності стало передання священиком Дж. Гарвардом декілька сотень книжок на потреби освіти. Втім, благодійність стала важливим соціальним інститутом лише на рубежі ХІХ–ХХ ст., коли епоха індустріального капіталу створила соціально-політичний попит на благодійність, адже атмосфера різкого суспільного невдоволення монополіями потребувала від них хоча б якоїсь соціальної реабілітації, відтак, перехід до масштабної благодійності був історично зумовленим явищем.

Розглядаючи особливості благодійної діяльності кінця ХІХ – початку ХХ ст., вважаємо за необхідне виділити історичні події, що вплинули на утворення філантропічних організацій в США, а саме протес-